

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.13:341.45

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.4.15>

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Баєва Олександра Ігорівна,

orcid.org/0009-0007-6342-7959

кандидат юридичних наук,

суддя Шевченківського районного суду міста Львова

Метою наукового пошуку та аналізу кримінальних процесуальних відносин у сфері міжнародної правової допомоги є ціннісні аспекти вдосконалення її реалізації шляхом аналізу порядку роботи спільних слідчих груп. Спільні слідчі групи є ефективним інструментом міжнародної правової допомоги. У статті наведено емпіричні показники діяльності таких груп. Констатовано наявність багатосторонніх і двосторонніх спільних слідчих груп залежно від їх створення державами-учасниками. Проаналізовано окремі положення Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах, Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах, Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах та інші міжнародні документи. Обґрунтовано алгоритм створення спільних слідчих груп, визначено історичні витoki їхньої роботи. Розглянуто злочини, які є більш поширеними у світі, проаналізовано методи їх учинення. Акцентовано увагу на ролі установ Європейського Союзу в реалізації діяльності спільних слідчих груп та їх синергетичному характері. Важливою передумовою успішної співпраці також є те, що відряджені члени (тобто від інших сторін, крім сторони, на території якої працює група) спільної слідчої групи мають право бути присутніми під час здійснення слідчих заходів на території сторони, де працює група. Однак з особливих причин керівник групи відповідно до законодавства сторони, на території якої діє група, може прийняти інше рішення. Таким чином, приймаюча сторона володіє правом відмовитися від участі відрядженого члена групи в процесуальній дії. Зроблено висновок, що спільні слідчі групи є найкращим інструментом під час здійснення міжнародної правової допомоги. Архітектоніка взаємин у таких групах має синергетичний характер, оптимізує результат, робить досудове розслідування ефективним. Причому варто зазначити, що спектр процесуальних дій не обмежується лише галузевим законодавством України, а сягає за його межі, лишаючись водночас у межах міжнародної домовленості. Найпоширенішою категорією справ для розслідування спільних слідчих груп лишається шахрайство.

Ключові слова: міжнародна правова допомога, спільні слідчі групи, транснаціональна злочинність, процесуальні дії, міжнародні договори.

Baieva Olexandra. International legal assistance: axiological aspects of implementation

The goal of scientific research and analysis of criminal procedural relations in the field of international legal assistance is the valuable aspects of improving its implementation by analyzing the procedure of joint investigative teams. Joint investigative teams are an effective tool for international legal assistance. Empirical indicators of the activity of such groups are provided in the article. Multilateral and bilateral joint investigative teams depending on their creation by the participating States were established. Separate provisions of the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, the Agreement between Ukraine and the Republic of Georgia on Legal Assistance and Legal Relations in Civil and Criminal Matters, the Second

Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, and other international legal instruments were analyzed. The algorithm for creating joint investigative teams was justified, and the historical origin of their operation was determined. The most widespread crimes in the world were considered, methods of their commission were analyzed. Attention is focused on the role of the European Union institutions in the implementation of the activities of joint investigative groups and their synergistic nature. An important prerequisite for successful cooperation is also that seconded members (i.e. from parties other than the party in whose territory the team operates) of the joint investigation team have the right to be present during the investigation activities in the territory of the party where the team operates. However, for special reasons, the head of the group may make a different decision in accordance with the legislation of the party in whose territory the group operates. Thus, the host party has the right to refuse the participation of the seconded member of the group in the procedural action. It was concluded that joint investigative teams are the best tool when implementing international legal assistance. The architecture of relationships in such groups has a synergistic nature, optimizes the result, makes the pre-trial investigation effective. Moreover, it is worth noting that the spectrum of procedural actions is not limited only to the branch legislation of Ukraine, but goes beyond it, while remaining within the limits of international agreements. Fraud remains the most common category of cases for joint investigation teams to investigate.

Key words: *international legal assistance, joint investigative teams, transnational crime, procedural actions, international treaties.*

Вступ. Дослівний переклад відомого латинського афоризму «concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur» переконує, що завдяки злагоді малі держави зміцнюються, натомість від розбіжностей навіть найбільші розпадаються. Сьогодні, як ніколи раніше, коли активізується військове протистояння між країнами, здійснюється тотальне розмежування, а войовничість сягає точки апогею, наявні всі передумови для активізації як внутрішньої, так і транснаціональної злочинності. Держави змушені відшукувати ефективні механізми боротьби зі злочинністю, адже наслідки від кримінальних правопорушень обходяться надто дорого.

У своїх спробах завадити злочинності країни створюють спільні слідчі групи. Станом на 15 серпня 2024 року Україна створила 37 спільних слідчих груп з 24 іноземними державами. Загалом Україною утворено 30 спільних слідчих груп із 16 державами-членами Європейського Союзу. 12 спільних слідчих груп є багатосторонніми, тобто утворені трьома або більше сторонами, а 24 – двосторонніми, тобто створені Україною та лише однією іноземною державою [1]. Тісний конгломерат такої співпраці дає позитивний результат, адже слугує ефективності притягнення до відповідальності винних осіб. Водночас потребують аналізу деякі питання взаємодії держав між собою, вплив їхніх компетентних органів на результат розслідування загалом.

Питанням міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні присвячено роботи Ю.П. Аленіна, П.М. Бірюкова, А.Г. Веніамінова, Т.С. Гавриш, О.М. Толочка, С.С. Чернявського, Ю.М. Черноус, Л.Д. Удалової та ін.

Метою наукового пошуку та аналізу кримінальних процесуальних відносин у сфері міжнародної правової допомоги є ціннісні аспекти вдосконалення її реалізації шляхом аналізу порядку роботи спільних слідчих груп.

Результати дослідження. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України, міжнародною правовою допомогою є проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [2].

З огляду на те, що міжнародна правова допомога під час досудового розслідування реалізується у системі міжнародного співробітництва, з-поміж інших її форм, а саме видачі осіб (екстрадиція) (ст. 541 (п. 2), 542 глави 44 КПК України) та перейняття кримінального провадження (ст. 541 (п. 3), 542 глави 45 КПК України), вона є найбільш поширеною.

Водночас Офіс Генпрокурора продовжує розширювати міжнародну співпрацю, формуючи велику коаліцію з країн-партнерів та міжнародних організацій. З 24 лютого 2022 року підготов-

лено 24 меморандуми про взаєморозуміння та співпрацю. З них 17 підписано обома сторонами, ще 7 перебувають у процесі узгодження та підписання [3].

Завдяки налагодженню двостороннього співробітництва забезпечено організацію навчальних заходів міжнародного характеру за кордоном: 2022 року проведено 14 заходів (44 учасники), 2023 року – 66 заходів (365 учасників) [3].

Усе це свідчить про надважливий характер взаємодії, про її необхідність і своєчасність для України в умовах воєнного протистояння.

Згідно зі ст. 561 КПК України, на території нашої держави з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, коло яких передбачено КПК України або міжнародним договором. Тобто спектр процесуальних дій розширено до меж міжнародних договорів, оскільки вони визначають перелік процесуальних дій дещо по-різному.

Наприклад, відповідно до ст. 3 Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 року запитувана сторона виконує в передбачений її законодавством спосіб будь-які судові доручення, які стосуються кримінальної справи та які надсилаються їй представниками судової влади запитуючої сторони з метою надання показань або передачі предметів, які становлять речові докази, матеріалів судової справи чи документів. Якщо запитуюча сторона бажає, щоб свідки або експерти свідчили під присягою, вона чітко зазначає це у своєму проханні, і запитувана сторона виконує прохання, якщо законодавство її країни цього не забороняє [4].

Прикладом двосторонніх міжнародних договорів України є домовленість з Грузією про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах 1995 року, де зазначено, що правова допомога охоплює виконання процесуальних дій, що передбачені законодавством запитуючої договірної сторони, зокрема допит сторін, обвинувачених і підсудних, потерпілих, свідків, експертів, проведення експертиз, судового огляду, передачу речових доказів, порушення кримінального переслідування та видачу осіб, які

вчинили злочини, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах, вручення та пересилання документів, надання на прохання другої договірної сторони відомостей про судимість обвинувачених [5].

Варто зазначити, що глава 43 КПК України «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій» не містить вичерпного переліку процесуальних дій, які можуть бути проведені в межах міжнародної правової допомоги. Водночас глави 20 та 21 КПК України (слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії) містить їх чіткий перелік і порядок проведення. Таким чином, міжнародним договором можуть бути встановлені інші процесуальні дії. Водночас багато заходів, що передбачені домовленістю між сторонами, мають переважно оперативно-розшуковий характер.

Варте уваги питання створення спільних слідчих груп як інструменту міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Цей вид міжнародної правової допомоги фактично є найефективнішим, оскільки у своєму арсеналі містить багатогранний досвід багатьох спеціалістів різних країн – учасників спільних груп з числа кращих.

Відповідно до ст. 571 КПК України для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, учинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. *Офіс Генерального прокурора розглядає та вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України й компетентних органів іноземних держав.* Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їхньої діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконують члени спільної слідчої групи тієї держави, на території якої їх проводять [2].

Водночас у Другому додатковому протоколі до Європейської конвенції про

взаємну допомогу у кримінальних справах (Страсбург, 8 листопада 2001 року) у ст. 20 зазначено, що за взаємною згодою *компетентні органи* двох чи більше сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше сторін, що створили групу. Склад групи визначається в угоді. Спільну слідчу групу може бути створено, зокрема, у випадках, коли: 1) розслідування злочинів стороною вимагає проведення складних і комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими сторонами; 2) кілька сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають вжиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних сторін [6].

Також цікавим є той факт, що запити на створення спільної розслідувальної групи мають включати *пропозиції про склад групи*.

Цінною водночас є можливість здійснювати власну діяльність відповідно до законодавства тієї сторони, на території держави якої вона працює. Члени та відряджені члени групи виконують власні завдання під керівництвом особи (керівника групи, який є представником компетентного органу) з урахуванням умов, визначених *їхніми власними органами* влади в угоді про створення групи. Таким чином, алгоритм дій обмежений договірними умовами [6].

Крім того, сторона, на території якої працює група, уживає необхідних організаційних заходів для забезпечення її роботи.

Важливою передумовою успішної співпраці також є те, що відряджені члени (тобто від інших сторін, крім сторони, на території якої працює група) спільної слідчої групи *мають право бути присутніми* під час здійснення слідчих заходів на території сторони, де працює група. Однак з особливих причин керівник групи відповідно до законодавства сторони, на території якої діє група, може прийняти інше рішення. Таким чином, приймаюча сторона володіє правом відмовитися від участі відрядженого члена групи в процесуальній дії.

Водночас п. 9 ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних

справах визначає, що *відряджений член* спільної слідчої групи може відповідно до національного законодавства своєї держави та в межах своєї компетенції *надавати групі* інформацію, наявну у Сторони, яка його відрядила, для цілей кримінальних розслідувань, що проводяться групою [6].

Неможливо також не звернути увагу на п. 10 зазначеної вище статті, яка вказує на те, що інформація, яку законно отримав член або відряджений член спільної слідчої групи під час перебування в її складі й до якої в іншому випадку компетентні органи заінтересованих сторін не мають доступу, може використовуватися для таких цілей:

1) для цілей, для яких було створено групу;

2) для виявлення, розслідування та переслідування інших злочинів, якщо на це є згода сторони, на території якої отримано таку інформацію. У такій згоді може бути відмовлено лише у випадках, коли використання такої інформації могло б поставити під загрозу кримінальні розслідування, що проводяться на території відповідної сторони або стосовно яких ця сторона могла б відмовити в наданні взаємної допомоги [6].

Для впровадження результатів Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах в Україні 1 червня 2011 року було підписано Закон № 3449-VI [7] про його ратифікацію. У змісті цього нормативно-правового акта прописано, що в Україні органом, який приймає рішення про створення спільної слідчої групи відповідно до ст. 20 Другого додаткового протоколу, є Генеральна прокуратура України.

Водночас Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року в змісті ст. 19 «Спільні розслідування» містить норму, згідно з якою держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, через які у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, *заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних*

розслідувань. За відсутності таких угод або домовленостей спільні розслідування можуть проводитися за угодою в кожному окремому випадку [8].

Відповідно до категорій злочинів, які розслідуються в межах спільних слідчих груп, найчастіше трапляється шахрайство. Збільшується кількість спільних слідчих груп, які стосуються корисливих кіберзлочинів. Окремими видами методів для шахрайства є *вішинг* (дзвінок співробітника кол-центру), *смішинг* (злочинна схема полягає в переході користувача за небезпечним посиланням із СМС-повідомлення), *фіктивна інвестиційна діяльність* (створення сайтів фіктивних фондових бірж, навіть з персональними кабінетами потерпілих інвесторів, які можуть спостерігати онлайн збільшення своїх доходів, проте кошти повернути не можуть), *програми-вимагачі* (необережне встановлення через випадковий перехід за посиланням, подальше шифрування файлів користувача та вимагання оплати за їх відновлення).

Прикладом може слугувати спільна слідча група ALTRAN, яка здійснює розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних мереж і автоматизованих систем з використанням шкідливого програмного забезпечення «LOCKERGOGA».

Слід зауважити, що в цих розслідуваннях наявні сотні потерпілих, а завдана шкода обчислюється сотнями чи мільйонами євро. Саме тому для них характерним є проведення значної кількості узгоджених процесуальних дій, для чого і створюються оперативно та вчасно спільні слідчі групи.

На нашу думку, діяльність спільних слідчих груп має абсолютний синергетичний характер. Робота на один результат усіх суб'єктів одночасно підвищує суттєво результат кожного з них окремо.

Синергія (із гр. *συνεργία* – діючий спільно) – сумарний ефект, особливість якого полягає в тому, що під час взаємодії двох або більше факторів їх дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми [9].

Згідно з пояснювальним меморандумом до Другого додаткового протоколу, до складу групи можуть входити слідчі, проку-

рори, судді, оперативні працівники правоохоронних органів та експерти [10]. Проте керівниками спільних слідчих груп завжди призначають прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво у відповідних кримінальних провадженнях, а членами груп – представників органів досудового розслідування та оперативних працівників.

Для розуміння аксіологічного підходу спільних слідчих груп завершальним акордом є роль установ Європейського Союзу для реалізації їхньої діяльності. Так, *Агентство Європейського Союзу з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя (Єврюст)* (30 спільних слідчих груп) здійснює координацію і підтримку співпраці щодо тяжких злочинів, коли такий злочин зачіпає дві або більше держав-членів; *Європейська прокуратура (EPPO)* (4 запити у 2023–2024 роках) бере участь у розслідуванні злочинів, що негативно впливають на фінансові інтереси Європейського Союзу, встановлених Директивою ЄС 2017/1371 та Регламентом EPPO, кримінальне переслідування співучасників цих злочинів та віддання їх до суду; *Європейське агентство Європейського Союзу з питань співпраці правозастосовних органів (Європол)*; *Європейське бюро протидії шахрайству (OLAF)* співпрацює щодо розслідування шахрайства та корупції із залученням фондів ЄС.

Результати проведеного нами анкетування практичних працівників, співпраця в межах міжнародного співробітництва нерідко означена такими недоліками: порушено вимогу конфіденційності, під час деяких обшуків не враховано прохання ініціатора щодо присутності й оформлення результатів слідчих (розшукових) дій; отримана банківська інформація виходить за межі запитованого періоду; документи, надані ініціатором, свідкам під час допиту не пред'явлені, положення іноземного законодавства не роз'яснені; не вжито достатніх заходів щодо встановлення запитуваних осіб; не оформлено протоколом пред'явлення фото для впізнання, попередньо не з'ясовано можливість свідка впізнати особу.

Проведене дослідження підтверджує той факт, що спільні слідчі групи є найкращим інструментом під час здійснення

міжнародної правової допомоги. Архітектоніка взаємин у таких групах має синергетичний характер, оптимізує результат, робить досудове розслідування ефективним. Причому варто зазначити, що спектр процесуальних дій не обмежується лише галузевим законодавством України, а сягає за його межі, лишаючись водночас у межах міжнародної домовленості. Най-

поширенішою категорією справ для розслідування спільних слідчих груп лишається шахрайство.

Перспективним напрямом подальшого дослідження в цій сфері може бути внесення послідовних змін до законодавства в частині співпраці спільних слідчих груп як ефективного механізму боротьби зі злочинністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваленко О. Спільні слідчі групи під час кримінального провадження. *Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження* : матеріали тренінгу (Київ, 22 серп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Офіц. текст. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 514 с.
3. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. / Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobitnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati>.
4. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї. *Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу в кримінальних справах. Багатосторонні договори*. Київ, 2006. С. 112–232.
5. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах : підписаний 9 січ. 1995 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_542#Text.
6. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, підписаний в Страсбурзі від 8 листоп. 2001 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.
7. Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах в Україні : Закон України від 1 черв. 2011 р. № 3449-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 50. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, підписана 15 листоп. 2000 р. / Верховна Рада України : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
9. Синергія. *Словник іншомовних слів* : сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-in/u/book/sis.pl?Qry=%D1%E8%ED%E5%F0%E3%B3%FF>.
10. Довідка щодо окремих характеристик діючих ССР станом на 15 серп. 2024 р. / Офіс Генерального прокурора. Київ, 2024. 3 с.